

Vrijheden om te kiezen voor een leven dat iemand waardeert. Huishoudens die moeite hebben om de eindjes aan elkaar te knopen

VERSLAG Slotbijeenkomst RE-InVEST / donderdag 31 mei 2018 / Dona Daria, Rotterdam

Vanaf het najaar van 2015 zijn regelmatig mensen in een financieel kwetsbare positie in Rotterdam, mensen uit organisaties die zich inzetten voor de armere bewoners (de Rotterdamse Sociale Alliantie (RoSA)) en medewerkers van de TU Delft samengekomen. In de gespreksgroepen hebben de RE-InVEST¹ deelnemers de eigen kracht verkend en gezocht naar mogelijkheden hoe zij zelf mee kunnen werken aan de verbetering van hun situatie. In de laatste fase lag de focus op de keuzemogelijkheden op de woningmarkt van financieel kwetsbare huishoudens.

Toelichting RE-InVEST onderzoek

RE-InVEST heeft als doel na te denken over een nieuwe vormgeving van de verzorgingsstaat en meer te redeneren vanuit de kracht van mensen. De 'eigen kracht van mensen' is geoperationaliseerd met het begrip *capabilities*. Amartya Sen (1999)² omschrijft deze als de 'echte' en niet alleen formele mogelijkheden of vrijheden van mensen om te kiezen voor een bepaald leven dat men waardeert rekening houdend met (1) beschikbare middelen (2) vaardigheden en (3) sociale normen en instituties.

In DEELONDERZOEK 1 van RE-InVEST deelden de deelnemers hoe zij hun positie ervaren, wat er de afgelopen jaren mede vanwege de crisis veranderd is en wat diverse instanties voor hen betekenen.³

Een belangrijke conclusie uit deze fase van het onderzoek was dat de financiële crisis en de nasleep daarvan effecten hebben gehad op de broodnodige '*capabilities*' van mensen in onze 'participatiesamenleving': (1) Het is moeilijker geworden om de eindjes aan elkaar te knopen en (2) men heeft meer vaardigheden nodig.

'ik wil wel dat mijn gebit wordt nagekeken en ik wil wel meer, maar ik kan het gewoon niet betalen. Dat is een afweging tussen het eten en de tandarts. Na ja, dan weet ik het wel.'

'Het stelsel een beetje bespelen, ja, daar moet je wel voor in de wieg gelegd zijn.'

(3) De sociale normen en sociale instituties lijken steeds meer te duiden op een verzakelijking en verharding van het sociale klimaat in de maatschappij als het gaat om de voorzieningen bij werkloosheid en zorg. De verklaring werd grotendeels gezocht in de individualisering van de maatschappij die in de laatste jaren een verharding van de sociale zorg tot gevolg heeft gehad. De individualisering gaat echter niet gepaard met de opbouw van een 'participatiemaatschappij' die mogelijkheid tot eigen initiatief biedt.

'En nu ook in Rotterdam wordt er zo ver gegaan met individualisering dat werkloosheid tussen je oren zit'

De veranderingen in de maatschappij tastten het zelfvertrouwen aan van de RE-InVEST deelnemers en de mogelijkheden tot maatschappelijke deelname. Deelnemers deelden de hoop dat het huidige systeem zichzelf uitput en plaats maakt voor een nieuwe start in een meer sociale samenleving; wellicht een echte participatiesamenleving!

Tot slot waardeerden de participanten dat de groepsbijeenkomsten hebben geleid tot een groep mensen die elkaar helpt de weg te vinden (vooral bij wisselende inkomens) in het complexe armoede doolhof van Rotterdam.

DEELONDERZOEK 2 van het RE-InVEST project ging over betaalbaar WONEN. De *capabilities* van individuen werden vanuit hun rol als *doeners*, *ontvangers* en *beoordelaars* belicht. In de rol van *beoordelaar* concludeerden de RE-InVEST deelnemers dat wonen in de stad langzamerhand tot luxe goed was verworden, waardoor de mogelijkheden om te kiezen voor wijken en woningen flink ingeperkt werden voor (potentiële) verhuizers.

¹ Meer informatie over dit door de Europese Unie gefinancierde project is te vinden op: <http://www.re-invest.eu/>.

² Sen, Amartya (1999) *Development as freedom*, Oxford University Press.

³ De resultaten van dit deel van het onderzoek zijn in het Nederlands te vinden in: Haffner, M.E.A., M.G. Elsinga & A.A.A. Mariën (2016) Nederland. Huishoudens die moeite hebben om de eindjes aan elkaar te knopen: na de crisis, Delft, Delft University of Technology (<https://repository.tudelft.nl/islandora/object/uuid%3A99bb281cb-2c8a-429d-b2f6-2bae65bda49d?collection=research>).

'Het is een luxe geworden, he, om in de stad te wonen vooral, merken dat het echt een soort... het is nu heel hip en in en daardoor wordt het steeds duurder om in je eigen volkswijk te wonen of te blijven of ... het is de elite ...'

Als *beoordelaar* en *ontvanger* uitten de RE-InVEST deelnemers hun toegenomen zorgen over de toekomst: waar eindigt de huidige ontwikkeling? Waarom luistert de politiek niet naar ons? Als *doener* noemden RE-InVEST deelnemers veel mogelijkheden, onder andere het delen van kennis, zoals bij RE-InVEST bijkomsten, het ruilen van hulp, de kluswoning, samen optrekken met anderen, zowel mensen in dezelfde situatie, als ook de lokale overheid en de sociale verhuurders. Deze discussie over de mogelijkheden tot het versterken van de *capabilities* op het terrein van wonen vond plaats met professionals (medewerkers van organisaties voor de sociaaleconomisch zwakkeren, van sociale verhuurders, van de gemeente en raadsleden).

Slotbijeenkomst 31 mei – lezingen

De discussie tijdens de slotbijeenkomst met de RE-InVEST deelnemers vond plaats met een voor RE-InVEST nieuwe groep van professionals en politici. De bijeenkomst startte met drie presentaties.

Marietta Haffner van het TU Delft onderzoeksteam vatte eerst de hiervoor beschreven uitkomsten samen.⁴ De slotvraag luidde als volgt: Kunnen we een ommezwaai bewerkstelligen naar een barmhartigere participatiemaatschappij met maatregelen die stimuleren tot deelname (in plaats van afstraffen), maar toch sociaal zijn voor diegenen die het nodig hebben om ze op weg te helpen?

Om deze vraag verder handen en voeten te geven en als basis voor de discussie stonden vervolgens twee presentaties op het programma. Evenals bij de benadering gebaseerd op de *capabilities*, stonden in beide lezingen de wensen van mensen centraal.

Participatiemaatschappij in de praktijk

Miriam Renzen en Arienne Ripmeester van het Armoedenetwerk BAR leveren een bijdrage onder de titel '*Participatie in de praktijk*'. Zij vertellen over de activiteiten van het netwerk en een nieuwe aanpak.

Volgens Miriam Renzen, die voorzitter is van een aantal vrijwilligersstichtingen, houdt het begrip participatiesamenleving in dat mensen zelf verantwoordelijk gehouden worden voor hun eigen leven en hun eigen omgeving. In realiteit is er een grote groep mensen die die verantwoordelijkheid kan nemen.

Maar er is ook een groep die dat niet kan. Het gaat vaak om mensen met een lichte verstandelijke beperking of mensen die anderszins op een uitkering zijn aangewezen. Ze zoeken hulp voor hun problemen (geweld, alcohol, echtscheiding, enz.). Deze mensen melden zich bij de wijkteams die in Ridderkerk zwaar overbelast zijn, waardoor de wachttijden oplopen tot minimaal 6 weken. Daardoor kan geen acute hulp geboden worden. De vrijwilligersorganisaties binnen het armoedenetwerk bij wie de mensen dan aankloppen, zetten extra druk op de wijkteams. Per saldo krijgen mensen niet de nodige hulp. Wie is daar verantwoordelijk voor, vrijwilligersorganisaties of gemeente?

Het armoedenetwerk is ook regelmatig actief in het verschaffen van werkervaringsplekken voor mensen die door de gemeente geplaatst zijn voor werk. Zo kome de mensen weer onder de mensen, kunnen weer arbeidsritme opdoen en leren contacten met collega's onderhouden. De ervaringsplek komt er vaak wel, vaak in vrijwilligersorganisaties. Heel positief! Het trajecten duurt één jaar. Daarna is het de bedoeling dat de deelnemers doorstromen naar een vaste baan. Helaas wordt die meestal niet geboden met als gevolg dat de deelnemer opnieuw thuis komt te zitten. Na een paar van dergelijke trajecten is de teleurstelling groot en daalt de motivatie enorm.

Omdat de gemeente dat niet kan doen, geeft het armoedenetwerk iedere kandidaat persoonlijke aandacht om te achterhalen wat nodig is: Wat is de achtergrond? Met welke problemen heeft iemand te maken? Wat zijn de voorkeuren? Miriam geeft het voorbeeld van een man uit Afghanistan die ongemotiveerd leek te zijn en een laag ontwikkelde indruk maakte. Uit de gesprekken bleek dat hij universitair geschoold was. Via het netwerk zijn hem

⁴ De citaten komen uit de twee landenrapporten: zie noot 3 en Haffner, Marietta, Marja Elsinga & Gust Mariën et al. (te verschijnen) Towards inclusive service delivery through social investment in the Netherlands. An analysis of five sectors, with particular focus on housing services, Delft: Delft University of Technology /Leuven: HIVA (KU Leuven).

extra taallessen aangeboden en is een plek voor hem om te assisteren bij wiskundelessen gezocht. Het heeft 16 jaar geduurd voordat de talenten van deze man ter sprake zijn gekomen. Vanuit de overheid ontbreekt dergelijke individuele coaching die nodig blijkt in zo'n traject naar werk. Mensen verdwalen in het systeem.

Ariane Ripmeester, voorzitter van Armoedenetwerk BAR, legt uit dat *mobility mentoring*⁵, als nieuwe aanpak gebaseerd is op Harvard onderzoek. Men sluit aan bij de aanpak van een Amerikaanse organisatie die zich bezig houdt met het tegengaan van armoede (EMPath; <https://www.empathways.org/>).

Mobility mentoring stelt de mens en zijn werkgeheugen centraal. Een gestrest individu heeft een I.Q. die 10 punten lager is, blijkt uit onderzoek.⁶ Het individu in een kwetsbare positie is derhalve niet dom, maar heeft een overbelast werkgeheugen. Om mensen uit de stress en op weg te helpen, is coaching gevraagd: wat is nodig? *MObility mentoring* staat haaks op een beleid van straf en boete. Een boete werkt stressverhogend, terwijl belonen wordt ingezet als succeservaring.

Mobility mentoring gaat uit van het bouwen van een brug naar zelfredzaamheid. Een brug blijft overeind, als alle pijlers (familie, gezondheid, onderwijs, huisvesting, etc.) stabiel zijn. De benadering is uniek, omdat deze uitgaat van wat mensen zelf willen en daar werk je dan naar toe (stip op de horizon).

Participatieve woonoplossingen

Peter Manders, directeur- bestuurder van de sociale verhuurder Patrimonium Barendrecht⁷, verzorgt de presentatie 'Participatieve woonoplossingen in Barendrecht', waarin sociale stabiliteit en welzijn van mensen centraal staat.

Participatieve woonoplossingen zijn niet noodzakelijkerwijs spectaculair, maar belangrijk voor mensen om psychologische redenen, om te helpen basisbehoeften te vervullen. Deze houden onder meer in de behoefte om in controle te blijven⁸ en de behoefte aan een eigen bestaansrecht in de vorm van zingeving (van betekenis zijn, zelfontplooiing, erkenning).⁹ Uitgangspunt van de aanpak bij Patrimonium is dan ook: verbinden; wat je doet samen doen met de mensen voor wie je het doet. De mensen mee laten tellen.

Een volgende analyse die Patrimonium hanteert constateert dat mensen met een gebrekkig toekomstperspectief onverschillig worden naar de familie en naar de omgeving, maar ook naar henzelf. Onverschilligheid kan gerelateerd worden aan de vorige presentatie (de overbelasting van het werkgeheugen). Onverschilligheid roept meer onverschilligheid op, terwijl vernedering en uitsluiting leiden tot agressie. De optelsom van onverschilligheid en agressie is een basis voor geweld en sociale instabiliteit: "Als we dit vraagstuk niet met elkaar aanpakken, dan keert dat gewoon tegen ons!" Dat is een moreel vraagstuk waar de politiek iets mee moet.

'Participatie in de buurt' initiatieven van de verhuurder zijn:

- Standaard bij **onderhoudsprojecten** is dat huurders gelijk betrokken worden. Huurders worden gevraagd wat men wil, hoe men denkt dat men en waar Patrimonium al rekening mee kan houden (voorbeeld Oude Haven).
- Middels de **Betere Buurtprijs** honoreert Patrimonium ideeën van bewonerscommissies om het voor de (bewoners van de) buurt beter te maken.
- Op braakliggend terrein is de **Centrumtuin** verrezen waar naast het tuinieren de buurtbewoners ook andere initiatieven ontwikkelen; denk aan initiatieven die eenzaamheid tegen gaan of taalcursussen.
- Het vrijkomende gebouw van de **Centrumpost** dat tien jaar leeg stond is gratis ter beschikking gesteld van organisaties die van betekenis zijn voor andere mensen: organisaties die mensen perspectief bieden of mensen helpen in het voorzien van fysiologische basisbehoeften.

⁵ Tijdens de bijeenkomst stuurde Ariane de volgende informatie door over de aanpak <https://www.tilburgers.nl/mobility-mentoring-betere-aanpak-van-armoede-en-schulden/> en verwees naar Platform31 dat samenwerkte met De Hogeschool Utrecht (Nadja Jungmann & Peter Wesdorp (2017) *Mobility Mentoring*® Hoe inzichten uit de hersenwetenschap leiden tot een betere aanpak van armoede en schulden, Den Haag: Platform31/Hogeschool Utrecht; <https://www.platform31.nl/publicaties/mobility-mentoring>).

⁶ Zie ook: Mullainathan, S. & E. Shafir (2013) *Schaarste. Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*, Amsterdam: Maven Publishing.

⁷ Peter Manders heeft in het verleden ook gewerkt bij woningcorporaties in Rotterdam.

⁸ Als onderdeel van het zoeken naar bestaanszekerheid, evenals het vervullen van fysiologische behoeften en de behoefte aan veiligheid.

⁹ Gebaseerd op het gedachtegoed van Viktor Frankl.

Patrimonium kent onder meer de volgende initiatieven waarin belanghebbenden worden betrokken: Lenteborrel en Herfstlezing, Projectenmiddagen met RvC (belanghebbenden), Ondernemingsplansessies en Bewonersadviesgroepen. Meer in detail, wordt bijvoorbeeld het initiatief **'Meet, eat & greet'** in samenwerking met Present uitgevoerd. Present zet zich in om mensen die een bijdrage willen leveren aan de oplossing van vraagstukken van anderen te koppelen met de mensen met vragen/problemen. Het initiatief 'Meet, eat & greet' verwelkomt erkende vluchtelingen die een woning kregen in de buurt. De nieuwkomers worden uitgenodigd om de mensen in de buurt een maaltijd aan te bieden, hetgeen als goede mogelijkheid om het ijs te breken wordt ervaren.

Peter concludeert dat er veel potentieel aan hulpvaardigheid en betrokkenheid is en dat er veel mensen zijn met problemen, maar dat het in de praktijk zo moeilijk is om behoefte en aanbod bij elkaar te brengen. Niet het koesteren of *pamperen* van mensen te koesteren, maar het verwijderen van drempels is gevraagd, zodat perspectief wordt geboden (dat niet keer op keer wordt afgepakt) en de basisbehoeften worden vervuld! Naar aanleiding van een vraag naar de mogelijkheden van woningcorporaties, ziet Peter de verhuurder als verbindingsofficier in de huidige institutionele context: de contacten mogelijk maken en faciliteren. Daarbij staan de sociale stabiliteit en het welzijn van mensen centraal.

Geconcludeerd wordt in een korte vervolgdiscussie op deze lezing dat er wel succesvolle initiatieven zijn, Berkel bijvoorbeeld, waar mensen een opleiding tot groenonderhoud krijgen en doorstromen naar een baan. Meer in het algemeen deelt men de ervaring, dat er opleidingsplekken zijn, maar het in de laatste tijd moeilijker geworden is om die plekken te vervullen (regelgeving). 'Kinken', en 'drempels' en 'gebrek aan perspectief' zijn de termen die ook in de discussie regelmatig genoemd worden.

Slotbijeenkomst 31 mei – discussie

In de discussies tijdens deze bijeenkomst wordt regelmatig aan de orde gesteld dat de maatschappelijke veranderingen die deels het gevolg zijn van het afbouwen van de verzorgingsstaat, slecht uitpakken voor de zwakkeren in de samenleving. En het lijkt daarbij niet op de eerste plaats te gaan om materiële tekorten. Als het daar al om gaat worden die versluierd door een onontwarbaar web aan regelgeving.

'Je moet een HBO opleiding hebben om arm te kunnen zijn.'

Deze uitspraak beschrijft treffend de regelmatig aangeduide ontwikkeling die gaande is en die is geuit tijdens de gesprekken in de loop van het RE-INVEST project en komt ook nu weer naar voren. Het systeem zit op slot; het is vastgelopen. De zwakkeren krijgen te vaak de kous op de kop! Steeds botsen ze tegen nieuwe drempels op. Ze zijn moe en lam geslagen en blijven verlaten achter zonder perspectief. Ze zijn de controle kwijt en staan voortdurend onder stress. De aanpak van de armenproblematiek in Rotterdam is op een punt aangekomen waar het vooral ontbreekt aan aandacht, slagvaardigheid en betrokkenheid van de overbelast overheidsinstanties. Dit is de verwoording van de negatieve stemming die tijdens de slotbijeenkomst naar voren komt. Maar de wil om zich positief te blijven inzetten ontbreekt zeker niet bij de deelnemers van de slotbijeenkomst, hoe moeilijk dat ook is!

Deelnemers wachten met spanning en goede hoop de uitkomsten af van de onderhandelingen over de nieuwe gemeenteraad. Verwacht wordt dat de nieuwe coalitie de armoedebestrijding serieus zal oppakken, aangezien het merendeel van de partijen zich achter het Manifest tegen de armoede in Rotterdam¹⁰ heeft geschaard.

'je kan op een gegeven moment een hele hoop dingen organiseren die hartstikke aardig zijn en leuk voor de mensen, en waar dus mee heel veel succes kan boeken, dus bij de politici. Maar je moet even goed kijken wat er nou echt nodig is. En in feite zou je het veel politieker moeten aanpakken, om dus gewoon de kracht te ontwikkelen bij de mensen zelf, dus ook de politieke kracht, dus niet alleen maar dingen brengen, maar ook van de mensen vragen of ze zichzelf in willen zetten en met elkaar sterk willen worden'

De aanwezigheid bij de bijeenkomst die werkzaam zijn bij of namens politieke partijen verwachting ook dat armoede hoger op de agenda komt. Immers, de politiek herkent de problematiek. In de campagne in aanloop naar de verkiezingen is duidelijk geworden dat met één op de vijf Rotterdamers die in armoede leeft, armoede een enorm

¹⁰ Het manifest voor een nieuw, rechtvaardig armoedebeleid in Rotterdam: <http://www.armoedevrij2020.nl/manifest.html>

probleem is geworden. Het Manifest heeft gebracht dat er nu een door de politici geaccepteerd raamwerk ligt waarmee een structureel armoedebeleid in Rotterdam vorm gegeven kan worden.

Binnen dat raamwerk zouden armoedeplatforms heel goed een verbindende rol kunnen spelen. Deelnemers brengen verschillende ervaringen in. In beginsel ziet men een armoedeplatform als een geschikte manier van samenwerken van overheid en samenleving op wijkniveau. Lokale noden bepalen de te ontwikkelen initiatieven, die gebundeld kunnen worden. Ervaringsdeskundigen helpen dat men van elkaar leert. Aangegeven wordt dat men ook mensen nodig heeft die advies kunnen geven op beleidsniveau en contacten kunnen onderhouden. Als men vrijwilligersorganisaties buiten boord houdt, zijn deze taken vaak lastig in te vullen. Een (maatschappelijk of stedelijk) platform waarin veel verschillende actoren (woningcorporaties, energiebedrijven, deurwaarders, enz.) deelnemen, wordt als alternatief genoemd. Een voor Rotterdam 'nieuwe' wethouder voor armoedebeleid zou een stedelijk platform kunnen leiden.

Op de wensenlijst van de deelnemers voor de nieuwe coalitie in de gemeente Rotterdam worden tijdens de discussie verder de volgende zaken genoemd:

- Zorgen dat ontwikkelingen van de afgelopen jaren, het afkalven van de middelen voor de kwetsbare huishoudens niet verder doorzet (vaste lasten omhoog, uitkeringen omlaag)
- Vergroten van kennis bij de hulpverlener (in de wijkdiensten) achter de balie
- Meer algemeen, versterken van (sociale) vaardigheden van kwetsbare mensen
- Beschermen van keuzevrijheid van de zwakkeren: keuze van hulpverlener, energietransitie
- Verbeteren van communicatie tussen kwetsbare huishoudens en overheid
- Maken van concrete afspraken en kaders, wie is waarvoor verantwoordelijk: gemeentelijke verantwoordelijkheid met behoud van meerwaarde van 'kracht van onderop' (bottom-up) initiatieven en van inbreng vrijwilligersorganisaties
- Verlagen of verminderen van schotten tussen wonen, zorg en schuldhulpverlening
- Bespreekbaar maken van betaalbaarheid van 'wonen als arrangement' met alle lokale actoren

Gezien de verwachting dat er veel werkgelegenheid gaat verdwijnen in de (nabije) toekomst als gevolg van de toenemende digitalisering, discussiëren deelnemers over of betaald werk als de enige zinvolle invulling van het leven moet worden beschouwd.

'We moeten ook kijken naar de definitie van werk. En wat is eigenlijk een zinvol bestaan? Daar moet je ook gaan kijken. Dan kom je natuurlijk dadelijk op die discussie van het basisinkomen. Hoe wil iemand in het leven staan? U zei daar straks, een van de belangrijkste dingen is betekenis geven. Nou moet dat altijd voor geld of werk? Dat kan ook zijn bij wijze van spreken, met een basisinkomen, inzet in de wijk.'

Het (rechtse of linkse?) thema 'basisinkomen' is met dit citaat genoemd.¹¹ Deelnemers kunnen zich vinden in de redenering dat het ruimte zou bieden voor een zinvolle invulling van het leven los van betaald werk. Over de financiering ervan lopen de meningen uiteen, hoewel een pilot voor basisinkomen en ook een pilot voor bijverdienen in de bijstand als opties om te exploreren genoemd worden. Deze zouden mensen (meer) keuzevrijheid bieden op basis van het in hen gestelde vertrouwen. Door het individu te laten bepalen waardoor zij/hij intrinsiek gemotiveerd wordt, wordt de eigen kracht van mensen vanuit een positief mensbeeld ontwikkeld, waarmee ook een ommezwaai wordt bewerkstelligd in de sociale normen die nu vaak op een negatief mensbeeld stoelen.

Tot slot van de bijeenkomst constateert Marja Elsinga, de projectleider van RE-InVEST in Rotterdam, dat de aanwezigen de doelstelling van het armoedebeleid delen: perspectief voor mensen met een bestaansminimum, een zinvol bestaan, zoals ook in de verschillende presentaties aan de orde is gekomen. Marja spreekt de hoop uit dat RE-InVEST met deze bijeenkomst door de deelnemers bij elkaar te brengen daar ook een hele kleine bijdrage aan heeft kunnen leveren. *'En blijf vooral praten over waar gaat het eigenlijk over en waar willen we naar toe. En hoe kunnen we in een platform of ander gremium samen zorgen dat we vooruitgaan. Allemaal ontzettend bedankt!'*

¹¹ Zie ook: Rutger Bregman (2016) Gratis geld voor iedereen. De Correspondent; <https://kiosk.decorrespondent.nl/products/rutger-bregman-gratis-geld-voor-iedereen-nieuwe-editie>.